

IN MEMORIAM

ЛЕВЕНЕЦЬ ЮРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

Не думав, що доведеться писати некролог на свого колишнього студента... Проте у життя та смерті власна логіка, власна драматургія, власна хронологія. 8 жовтня 2013 р. з життя пішов Юрій Анатолійович Левенець – академік НАН України, історик, політолог, доктор політичних наук, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Кураса НАНУ.

Він народився 6 серпня 1961 р. в м. Бугуруслан Оренбурзької області. У 1968 р. родина переїхала до Кременчука, де Ю.Левенець закінчив середню школу, був робітником на одному із заводів.

1979 р. перебрався до Києва, працював лаборантом в одному з науково-дослідних інститутів, почав заочно вчитися на історичному факультеті Київського державного університету імені Т.Шевченка, а згодом перейшов на стаціонар. Саме тоді ми й познайомились, оскільки я вже був молодим викладачем. У 1983 р. Ю.Левенець із відзнакою закінчив університет, був направлений на роботу до Полтавського педагогічного інституту. Того самого року вступив до аспірантури в Київському університеті, 1987 р. захистив кандидатську дисертацію, викладав на історичному факультеті.

Уже тоді в нього виявився інтерес до політичної сфери. Попри те, що спеціалізувався він по кафедрі історії КПРС, у коло його інтересів насамперед потрапила не більшовицька партія, а її опоненти – партії, котрі тоді кваліфікувалися як «дрібнобуржуазні», «ліворадикальні». Він почав замислюватися над «пружинами», що рухають світ політики та гравців на його авансцені. Пам'ятаю дуже добре його зацікавленість постаттю О.Богданова (Малиновського). Це він на відомому фото з острова Капрі грає у шахи з В.Леніним. Разом із Максимом Горьким та А.Луначарським О.Богданов заснував на Капрі «вищу соціал-демократичну школу», що мала стати центром підготовки революційних кадрів для Росії й розробки проблем «пролетарської культури». Тоді В.Ленін і приїхав на Капрі, щоб «повиховувати» О.Богданова та його колег – під гільйотину ленінської критики той потрапив за неортодоксальність, за спробу «доповнити» марксизм елементами, як уважав В.Ленін, «ідеалізму».

Ю.Левенець міг годинами розповідати про О.Богданова, його політичні вподобання, колосальну ерудицію, вміння мислити неординарно, зокрема про його ідею розмежування організаційного мистецтва та організаційної науки, близьку сучасним

уявленням про співвідношення науки й мистецтва управління. До речі, про О.Богданова у 1990 р. він надрукував статтю і в «Українському історичному журналі». На його ж сторінках у п'яти номерах за 1991 р. з'явиться ще одна цікава публікація Ю.Левенця, підготовлена у співавторстві з доктором історичних наук В.Волковинським. Присвячена вона П.Столипіну.

На той час (із березня 1990 р.) Ю.Левенець уже працював в Інституті політичних досліджень при ЦК Компартії України, на базі якого 1991 р. було створено Інститут національних відносин і політології АН України (з 1998 р. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень НАН України). Левенцева кімната на третьому поверсі перетворилася для нас на свого роду дискусійний клуб, де ми збиралися на чай і обговорювали те, що тоді хвилювало всіх, адже за вікнами вирувала горбачовська «перебудова», відчувалося наближення незалежності. Уже після її проголошення Ю.Левенець писав про В.Білозерського, М.Драгоманова, В.Антоновича, разом ми надрукували розвідку про нашого улюбленого героя – академіка С.Єфремова. Тут, напевно, доречно буде підкреслити, що Ю.Левенець (попри наявність безлічі спокус) ніколи не підписував чужих текстів власним ім'ям, а його публікації у співавторстві такими насправді й були, він завжди сам відпрацьовував свою частку тексту. Так було й тоді, коли ми писали вступну статтю до видання щоденників С.Єфремова в 1997 р.

Уже у середині 1990-х рр. стався відчутний зсув інтересів Юрія Левенця до політичної науки, поступово він перетворювався на одного з найпідготовленіших, найкваліфікованіших в Україні політологів.

У лютому 1994 р. Ю.Левенцеві запропонували посаду вченого секретаря, а згодом заступника директора нашого інституту. У жовтні 2005 р. раптово з життя пішов тодішній його директор – академік І.Курас. Відтак колектив саме Ю.Левенцю довірив виконання обов'язків директора, а у травні 2006 р. обрав його очільником установи. Це був прояв поваги до його людських рис, визнання наукової ваги.

Ю.Левенець став авторитетним ученим у галузі етнополітології, теорії та історії політичної науки, політичної історії України. У 2006 р. його обрали членом-кореспондентом, а згодом академіком НАНУ (2009 р.). До кола його наукових інтересів входили проблеми теорії, історії та динаміки розвитку національних процесів в Україні, взаємопроникнення, взаємовпливи політики, політичної культури, етнонаціональних, регіональних, релігійних відносин. Значний творчий доробок Ю.Левенця становлять студії, присвячені вивченню правових, соціально-політичних та етнопсихологічних механізмів регулювання міжетнічних конфліктів.

У серії праць він виклав еволюцію української національної ідеї на тлі політичної та етнічної історії, у контексті пошуків етнополітичних моделей. Беззаперечною новацією в Україні стало дослідження Ю.Левенцем проблем політичної антропології, заглиблення у традиції політичних практик різноманітних народів, аналіз технологій політичних інтеракцій різних політичних суб'єктів. Синтез етнології й політичних наук виявився плідним для оновлення цілого ряду світоглядних парадигм, для появи інтегративних моделей на базі поєднання політики та етики, психології й соціолінгвістики, теорії управління, соціології. Ю.Левенець розробляв і моделював оптимальні варіанти етнополітики, ефективно застосовуючи типологізацію соціальної динаміки й порівняльний аналіз різних політичних систем для оптимізації технології управління сферою політичних і міжетнічних відносин. Його праці сприяють глибокому проникненню у складний, суперечливий світ національних почуттів і прагнень, стимулюють вироблення оптимальної національної політики. Однією з фундаментальних стала

його монографія «Теоретико-методологічні засади української суспільно-політичної думки: проблеми становлення та розвитку (друга половина XIX – початок XX ст.)», що вийшла друком 2001 р.

Юрій Левенець був одним з ініціаторів створення шеститомної «Політичної історії України XX ст.» (2001–2002 рр.), одностомника «Україна: політична історія: XX – початок XXI ст.» (2008 р.), а також багатьох інших науково значущих проєктів, реалізованих Інститутом політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Кураса НАН України. Дуже добре пам'ятаю, як він запропонував підготувати «Політичну енциклопедію», розглядаючи її як першу в нашій країні широкомасштабну спробу «кодифікувати» та проаналізувати ключові категорії політичної науки, що нині ними послуговується достатньо широке й різнобарвне за політичними вподобаннями, ерудицією та мірою активності коло користувачів. Це видання готувалося на базі відділу етнополітології, який я в той час очолював. Велику попередню роботу провела редакційна колегія, члени котрої опікувалися виробленням словника та добором авторів. Підготовка енциклопедії тривала майже чотири роки, до неї було залучено не лише політологів, але й філософів, істориків, правників, соціологів, психологів, демографів, мистецтвознавців та інших фахівців. Отже, це було доволі широке коло спеціалістів, до того ж із різних установ та країн. Саме їхні зусилля, координовані в рамках загального задуму, дозволили реалізувати проєкт. Мені тоді доводилося доволі інтенсивно спілкуватися з Юрієм Левенцем. Ми радилися, дискутували, обговорювали наявні проблеми, іронізували над тим, як багато в Україні політологів і як мало політології. Він завжди виявляв не лише ерудицію та почуття гумору, а й мистецтво толерантності, розуміння контраргументів, шанував інший погляд.

У листопаді 2012 р. Президія НАН України своїм рішенням доручила Ю.Левенцеві очолити Головну редакційну колегію майбутньої універсальної «Великої української енциклопедії». Президентським указом №1 від 2 січня 2013 р. було дано старт виданню «ВУЕ» впродовж 2013–2020 рр. Документ передбачав створення державної наукової установи «Енциклопедичне видавництво» шляхом реорганізації державного підприємства «Всеукраїнське державне спеціалізоване видавництво “Українська енциклопедія” імені М.Бажана» та Головної редакції Зводу пам'яток історії та культури України при ньому.

Не зважаючи на короткий час та складні обставини (в нього якраз почала розвиватися фатальна хвороба), Ю.Левенець устиг надзвичайно багато зробити для того, щоб і цей важливий державний проєкт набирав обертів, утілювався у життя. Розробка концепції «ВУЕ», вирішення матеріально-технічних питань, формування колективу, робота над реєстром термінів, відкриття енциклопедичного сайту, проєкт створення порталу та багато інших питань – усе це входило до сфери щоденної уваги та піклування Ю.Левенця.

Саме за його наполегливим проханням мені довелося очолити згадане «Енциклопедичне видавництво», ми контактували, обговорювали, напрацьовували подальші плани. Він добре розумів, що універсальна енциклопедія – це високоякісне узагальнення та систематизації суми наших знань про світ і про себе, свідчення інтелектуального й культурного потенціалу нашого суспільства, нашої здатності до саморепрезентації у сучасному насиченому світовому інформаційному просторі, спроможності посісти належне місце у глобальній культурній взаємодії. Шкода, що доля відвела Ю.Левенцеві так мало життєвого простору на цю, енциклопедичну, частину його зацікавленостей.

Ю.Левенець був секретарем Координаційної ради з питань внутрішньої політики при Президентіві України (1998–2000 рр.), членом колегій Державного комітету у справах національностей та міграції (2006–2007 рр.), МЗС України (з 2008 р.). Усупереч твердженням декого, Ю.Левенець не мав нагород. Єдине звання залуженого діяча науки й техніки України було присвоєне йому (не зважаючи на його небажання) у 2011 р. у зв'язку з його піввіковим ювілеєм.

Свого часу М.Вебер зауважував, що поняття «політика» має надзвичайно широке значення й охоплює всі різновиди діяльності з самостійного керівництва. Водночас дослідник підкреслював, що широке розуміння політичного світу неодмінно слід доповнити більш конкретним визначенням категорії політики, що її тлумачать як керівництво державою або вияв впливу на державне управління. Ю.Левенцеві довелося мати тісний зв'язок і з політикою, і з впливами на управлінські рішення.

Про це, напевно, найбільше писали в різних медійних ресурсах після його смерті. Було, до речі, чимало некомпетентних, однобічних, упереджених публікацій, а також (даруйте) відвертих дурниць. Поза сумнівом, найкращою стала публікація Ю.Мостової в тижневику «Дзеркало тижня» під назвою «Пам'яті несірого кардинала» (2013, №37). Авторка абсолютно слушно підкреслила, що Ю.Левенець був і політологом, і політтехнологом, але при цьому залишався вченим («Себе Юрій Левенець зараховував до політконсультантів. Але річ не в дефініції, а в унікальності, синергії множинних знань, які він навчився здобувати і переплавляти у пропоновані рішення»).

Саме в такий спосіб слід дивитися, зокрема, на політичні «романсування» Ю.Левенця з Л.Кучмою, В.Януковичем, О.Волковим, Ю.Тимошенко, численними політиками меншого калібру, медійниками тощо. «Ти знаєш, – якось пожалівся Ю.Левенець мені, – із політиками тяжко. Вони завжди знають більше й ніколи всього не кажуть. Вони завжди готові обдурити». Остання теза стосовно самого Ю.Левенця не працювала. Із роками він добре навчився «бачити» політиків крізь їхні усміхнені обличчя та словесні «Монблани». Його важко було обдурити, коли йшлося про політику. Так, він визнавав, знав і шанував політичну науку. Проте водночас визнавав і використовував політику з її маніпулятивними можливостями, напівправдою, брехнею, фальсифікаціями та іншими органічними для політичного театру засобами.

«Завдання політика полягає в тому, щоб бути на чолі кількох натовпів, котрі йдуть у різні боки», – зіронізував один інтелектуал. Дивно, але привівши своїх клієнтів у владні кабінети, Ю.Левенець завжди намагався, щоб його підопічні діяли в дусі цитованого іронічного, але, як засвідчує історія, присутнього політичного пароллю. Він намагався, але йому це не завжди вдавалося. Понад те, практично не вдавалося. Однак це вже не його провина.

Ю.І.Шаповал (Київ)